

Az első magyar nyilvános színelőadások Pesten és Budán.

— 1785. —

Közhit és igazság, hogy Kelemen László első színtársulatának 1790 október 25-én a budai játékszínen — a ma kiürítetten és elhagyottan álló Várszínházban — lezajlott bemutatkozó előadása volt a magyar színjátszás megszületése. Való igaz ez, bár a magyar színpadi művek színrejutása történetének legelső időpontja nem esik egybe a fentebb mondott nappal.

A magyar színészet keletkezését csak onnan számítjuk, amikor először verődött össze magyarokból álló társaság azon célból, hogy — nem mint alkalmi egyesülés, vulgo: műkedvelők — rendszeresen fog magyar színelőadásokat nyújtani annak a közönségnek, mely szórakozás céljából megváltja a jogot az előadás végignézésére.

Tehát nem számítható a magyar színészet epochájának sem a misztériumok keletkezése, elterjedése a nép között,¹⁾ sem az iskolai drámák megjelenése a tisztán oktató és gyakorlat céljából felállított iskolai színpadokon.²⁾ Az elsőnek célja egyházi, vallási alappal bír: a tömegek áhítatának, erkölcsiségének emelése, hitbuzgóságának megerősítése, a bűnözéstől való visszaretentés; a másodiké a diákok előkészítése az életre, a nyilvános szereplésre, az előadókészség, a fellépés biztonságának s a nyilvánosság előtt való nyugodtságnak megszerzése, — mellesleg aztán a magasabb morális és etikai törvényeknek történelmi vagy képzeleti események által való többé-kevésbé költői kifejezése, példázása.

De nem vehető a magyar színjáték történetének kezdetéül az sem, midőn a pesti és budai mutatóványait rendszeresen előadó német színtársulat — kétségtelenül üzleti érdekből — egy-egy magyarnyelvű előadást merészkedett rendezni, mert e társulat németajkú színészeivel csak a német műzsát szolgálta és magyar előadásaival egyedül a két főváros magyar közönségének vámszedője óhajtott lenni.

1760-tól kezdve volt Budának német színtársulata.³⁾ Persze első idejében csak az extemporizáló, vásári előadások járták, a Hanswurstok mókái, trágárkodásai, alanti népies komikuma szórakoztatták azt a publikumot, mely hajlammal bírta a piaci művészet előadásainak élvezésére. 1760-tól 1774-ig ilyen vándorkomédiások vagy két-három tagból álló komédiástársaságok húztak át Budaváros vásárterein. Ezek szereplése után jelenik meg a kultúra övében a komoly célzatú színjátékkal a valódi német színészet.

Egy ideig nagy küzdelmet ví egymással a kettő: melyik bírja legyőzni, elhallgattatni a másikat? Az erősebb győz — és az erősebb nem

lehet más, mint a tiszta, nemes színjátszás. Az első esztendő, amelyben már a komoly szándékkal megírt színmű foglalja el a budai színpadot, 1783. Schmallögger Johanna az itt játszó társulat igazgatója.⁴⁾ Társulatának volt egy homályos multú, de igen tehetséges tagja, Bulla Henrik,⁵⁾ aki előbb csak társigazgatóságra küzd fel magát (1787), hogy aztán kitérve maga mellől az asszonyt, — egyedül maradjon a budai és pesti színtársulat élén.

(Az alább tárgyalandó magyar előadások fennmaradt két színlapja kifejezetten hirdeti, hogy az előadások belépőjegyeit »Schmallögger és Bulla uraknál« lehet megváltani. Ez a közlemény nem mond ellent a valószínűségnek, mert tudjuk, hogy Schmallögger Johannának két rokona: József és Károly — mint táncosok — a társulat tagjai voltak s a balett élén állottak — s el tudjuk képzelni, hogy ugyanekkor bizonyos tekintetben az igazgatóságba is befolyhattak s az akkori szokás szerint magánlakásukon színházjegyeket árusítottak.)

Még abban az időben, amikor Schmallögger és Bulla együtt vezették a színházat, valószínűleg a minden hájjal megkent Bullának volt az ötlete, hogy a két város magyar közönsége számára is kellene előadásokat rendezni.

Emlékeztet, hogy az igazgatónőnek 1785-ben milyen kalandos küzdelmei voltak a nagyhatalmú, hírhedt Tuschl Sebestyénnel, aki a két város spektakulumainak bérlője volt; ekkor nagyon kellett törnie magát azon, hogy a közönség jóindulatát mennél nagyobb mértékben maga felé hajlítsa. A magyar közönség meghódítására kitűnő módnak ígérkeztek a már jóeleve hirdetett magyar előadások.

Az a derék magyar közönség még nem tudja, milyen gyönyörűségeket rejteget egy jellegzetes öltözetekben beszélő nők és férfiak által, díszletekkel berendezett színen előadott történet, amely annyival élénkebb, közvetlenebb, mint az olvasott elbeszélés: hiszen alakjait nem a fantázia rajzolja a képzetnek egy a ködnél is ritkább síkjára, hanem testestől-lelkestől, hangot nyerve és hangot adva jelennek meg a valószínűség képében a szemlélő és hallgató előtt.

Még ekkor az idők méhében rejlik a magyar színészet. Városokban, ahol felsőbb iskolák vannak, a diák-szülők még hozzájuthatnak szín-előadásokhoz, de ezek az előadások sohasem jutnak el a nép minden rétegébe és legtöbbször egészen távol állanak a hétköznapi élettől. A színjáték felfoghatatlan gazdagságával még nem hat a nagyközönségre, pedig bizonyos, hogy az olyan nép, melynek dalában annyi érzelem rezdül, melynek költészetében annyi szépség pompázik, melynek közmondásaiban annyi ötlet, bölcsesség, játékos tréfa szórja szerte színes gyöngyeit, hivatva van arra, hogy színészetet teremtsen és élvezzen.

Ez a tudat sarkalja a német teátrista direktorokat, amikor éppen nem minden rejtett célzat nélkül és nagymerészen a magyar előadásokra vetődik gondolatuk. De hol vegyék ezekre az aktorokat? Magyar színtársulat szervezése még korai és ellenkezik az akkori magyarság gondolatvilágával, felfogásával. A magyar társulat szervezése csaknem egy a lehetlenséggel (nem elég az akarat arra, hogy valaki színész legyen), részben kockázatos is: ki tudja, hogy talál-e kielégülést a magyar közönség a maga színészeiben? És főleg: a magyar aktorok, ha akármilyen nyomorúságosan fizetnék is őket, pénzbe kerülnének; sőt az sem lehetetlen, hogy a német

előadások jövedelméből kellene azokat is fizetni ; és hátha még elszoktatná a magyar közönséget a német előadások látogatásától! Ki tudja ezt mind előre? Ennyi kockázattal szemben megfontolandó : vajjon szervezzenek-e állandó magyar társulatot és így csak egyetlen mód lehetett az igazgatók üzleti céljának elérésére : játsszák német színészek a magyar darabokat!

Nehezen fog menni, de — az akkori német színészeknek semmi az ég alatt nem volt lehetetlen. És ez a szörnyű gondolat — *horribile dictu* — testet öltött.

Schmallögger és Bulla színtársulatának tagjai osztrák vagy német születésűek voltak, akik magyarul éppen csak annyit tudtak, amennyi elégséges volt arra, hogy rögtönzéseikbe — a közönség nagy hahotájára — belecsempésszenek egy-egy förtelmesen kiejtett magyar szót, vagy amit eshetőleg az akkor gyakran előforduló magyar tárgyú színdarabokba a szerző jellemzés célzatával beleírt. Kapzsiság inkább, mint kultúra vezette az igazgatót, mikor úgy döntött, hogy ezek játsszák hát el a magyar darabokat : tanulják meg azt a szittyá nyelven írt sok-sok szót, mondatot, aztán a souffleur segítségével majd csak elmondják valahogy.

Így is történt.

Dreyssig Frigyes Keresztély hallei könyvkereskedő, akit az 1784. évben üzleti ügyei Budára vetettek, útinaplójában így ír :⁶⁾

A várhegy lábánál van még a komédiások háza. Ellátogattam oda, de hamarosan ott is hagytam őket, mert ma éppen magyar darabot adtak. Igazi magyar számára valóban az ilyen előadás valóságos komédia legyen ; mert a színjátszók legtöbbje egyáltalán nem tud magyarul és szerepét mégis ezen a nyelven kell elmondania, amiből a legnagyobb félreértések sülnek ki s amelyek folytán a leg-szomorúbb tragédiák falrengető kacagásokra készítik a nézőket.

Ez az egyetlen fennmaradt színbírálat teljesen elegendő arra, hogy tiszta képet nyerjünk az 1785-i magyar színelőadásokról.

Ez a kép tehát nem a legtettszetősebb, sőt valóban merényletszámba megy a magyarság, a magyar nyelv és a magyar kultúra ellen. Meg kell jegyeznünk, hogy igen nemes és komoly okokból megjelent a mi Nemzeti Színházunk színpadán is hasonló kacagtató jelenség az ötvenes években, amikor a németajkú operaénekesek — mivel a magyar nemzet színpadáról a német szó egyszersmindenkorra számúzve volt — a magyar szöveget énekelvén, a közismert szörnyűségeket énekelték magyar szöveg helyett,⁷⁾ de ez történelmi alapja és a zene s szöveg jelentőségének aránya folytán amazzal a nemzet elleni merénylettel össze nem mérhető.

Dreyssig könyvtárus fentidézett feljegyzésén kívül az akkori magyar előadásokról nem beszél egyéb, mint két nyomtatott színlap.

E színlapok kétségtelenül igazolják, hogy (év megjelölése nélkül.) Szent Mihály havának (szeptember) 12-én a pesti teátrumban és 14-én szerdán Budán előadták a *Mesterséges Ravaszság* című ötfelvonásos vígságos játékot, melynek szerzője : tisztelendő Simai.

A nyomtatvány elüt minden idők színlapjának formájától és pedig abban, hogy a szereplő színészek neveit elhallgatja, ami ebben az esetben egészen természetes is ; csupán a darabban megjelenő személyeket sorolja fel.

1. Tanulmányok Budapest múltjából. III.

Ellenben egynémely dolgokat mégis elmond, melyekből a kultúrtörténetíró kihámozhat egyetmást a német társulat magyar előadása dolgában.

A színlap alján az akkori idők szokása szerint a mai névvel kommunikének nevezett igazgatósági közlés olvasható. A pesti előadás színlapjának ebben a részében az igazgatóság így ajánlja a darabot a nagyközönség figyelmébe, annak a magyar közönségnek, amely valószínűleg a legkisebb részében ismerte Simai Kristófnak, a lelkes piarista szerzetes-tanárnak *Mesterséges Ravaszság* című vígjátékát:

A' minapi Tudósittásunk szerint, melyben a' Néző-Játékok iránt-való szándékunkat jelentettük volt, fogunk ma ismét játszani. Ezen felyebb meg nevezett darabnál alkalmasabbat (mivel nyelvünken igen kevés vígságos játékaink vagynak) körülállásainkhoz képpest nem találtunk. Ennek érdemes szerzője született Magyar lévén úgy meg-túdta minden személynek, akár nyelvére, akár természeti mineműségére nézve a' maga tulajdonát adni, hogy tsak könnyen M a g y a r P l a u t u s n a k neveztetthetne. Mitsoda világos példája ez a' Magyar elmék lehető furtsaságának — — —. Mitsoda jeles bizonsága Haza-nyelvünk mindenre alkalmas voltának, midőn a' gondolatoknak olly rendes kifejezésekre még a' leg komorabb kedvűek sem tartóztathatják-meg magokat, hogy néha-néha, akaratjok ellen-is, nevetésre ne vonják rántzos szemöldököket.

A második, immár Budán s mint a színicédulán mondják, »némelyek kérésekre« játszott előadás színlapján az igazgatóság közlése most így hangzik:

A' Magyar Néző-Játékok iránt ki-botsátott minapi Tudósittásunkban jelentett fel-tételünk szerint, folytatván tovább is kezdett foglalatosságunkat, a' most leg-közelebb múltt Hétfőn játszottuk e' fellyebb meg-nevezett jeles darabot. Nints ereje gyenge író-tollamnak azon örömünk' elégséges ki-fejezésére, melyet gyönyörűségében olvadozó ifiúi szívünk érzett, midőn Nézőinknek kezek' szüntelen való tapsolásából láttuk, és ki-derült vidám artzajakról, mellyen szívöknek belső öröme 's tellyes meg-elégedése tetszett-ki, olvastuk, melly kellemetes légyen igyekezetünk a' mi kedves Magyarinknak! midőn olly világosan tapasztaltuk, hogy idővel tsalhatatlanul el-érünk arra a' tzélra, mellyre arányazunk. — — Mitsoda öröm, mitsoda gyönyörűség is lehet ez, egy érzékeny magyar szívnek, midőn polgártársait, már is illy nagy mértékben látja érezni azt, a' mit idegen nyelveken nyilván tsak félignyire érezhetnek!

Az igazgatóság nem elégedik meg, hogy csak ezzel az ömlengéssel ünnepelje meg a bizonyára nagy kassza-sikert elért előadást és azt a nagy emelkedést, ami általa a magyar kultúrának osztályul jutott. A magyar, mely már akkorában sem tudott érzéketlen maradni az ilyes lobogásokkal szemben, szinte szívesen fogja venni, ha a vérből való vér a jó Simai főtitisztelendő s a derék szerzőnek is kijut az ünneplésből. Ezt aztán újabb két vonal között így végzi el a cédula jótollú írója:

Budai Magyar Teátrum.

Ma, úgymint Sz. Mihály Havának 14. napján SZERDÁN,
SMALLÖGGER ÉS BULLA IGAZGATÁSA

A L A T T

BUDÁN, NÉMELLYEK KÉRÉSEKRE,

fog - játzattatni:

MESTERSÉGES RAVASZSÁG.

Vígsgagos Játék öt Fel - vonásban.

(T. Simaitól.)

S Z E M É L L Y E K .

Telekes, Fő-Hadi-Tiszt.	Leski, Gondosházi hív Szolgája.
Gondosházi)	Ravasz, Telekes' Szolgája.
Markos) Telekes' meg-hitt jó Baráti.	Barátka,) Telekes' Tselédjei.
Bálint)	Kapartsai,)
Füleki, Fegyverv. Tiszt, és Telekes Hiteleffe	Mikó,) Markos' Szolgája.
Lakos, Városbéli.	Matyus,)
KARAKAI, ingyen-elő hazug Személy.	Bordás, Bálint Szolgája.
A' Játék helyhezetik a' Telekes Háza előtt.	

A' Magyar Néző-Játékok iránt ki-botsátott minapi Tudófitásunkban jelentett fel-tételünk szerént, folytatván tovább is kezdett foglatatóságunkat, a' most leg-közelebb múltt Hétfőn játzattuk e' fellyebb meg-nevezett jeles darabot. Nints ereje gyenge író-tollamnak azon örömünk' elégleges ki-sejezérére, mellyet gyönyörűségben olvadozó ifjú szívünk érzett, midőn Nézőinknek kezek' szüntelen való tapfoláfaból láttuk, és ki-derültt vidám artzajakról, mellyen szívőknek belső öreme 's tellyes meg-elégedése tetzett-ki, olvaftuk, melly kellemetes légyen igyekezetünk a' mi kedves Magyarinknak! midőn olly világosan tapafztaltuk, hogy idővel tsalhatatlanul el-érünk arra a' tzelra, mellyre arányazunk. — — Mitsoda öröm, mitsoda gyönyörűség is lehet ez, egy érzékeny magyar szívnek, midőn polgár-társait már is illy nagy mértékben látja érezni azt, a' mit idegen nyelveken nyilván tsak félignyire érezhetnek!

Te pedig áldott légy örökre, ki gyönyörű elmédnek leleménnyével mind ezeket szerzeted, MAGYAR PLAUTUS! - -

Méltán ditsekedhetfz tollad erejéről,
Mert boroftyant kaptál Nemzedet' szíveről! -

Melly édes jutalom egy Író' tollának,
Hogy ezer áldáfít hallya Hazájának!
'S ha már enyészik is fenékén sírjának,
Még is töményeznek boldog árnyékának! —

A' Játék közdődik 7 óraker. A' Lósi iránt méltóztaffanak magokat a' Biletért a' Smallögger és Bulla Uraknál jelentetni.

A' Játékot egy BALLETT fogja - követni.

Te pedig áldott légy örökre, ki gyönyörű elmédnek leleményével
mind ezeket szerzeded, M a g y a r P l a u t u s ! —

Méltán ditsekedhetsz tollad erejéről,
Mer borostyánt kaptál Nemzedet' szivéről! —
Melly édes jutalom egy Író tollának,
Hogy ezer áldásit hallya Hazájának!
'S ha már enyészik is fenekén sírjának,
Még is töményeznek [így!] boldog árnyékának! —

Így lelkendezve tisztelkedik a német múzsa papjainak vezére a magyar múzsa megszólalásán és annak szorgalmas híve előtt s ez ajánló- és hódoló-soraiból megtudjuk tehát azt is, hogy az a — kétségtelenül irodalmi műveltségű és nagy olvasottságú — valaki, aki a német színtársulatnak segédkezett a magyar előadás létrehozásában, ismerte Endrődy János (Mihály) piarista tanárt és kiváló színpadi irodalmi munkást, aki kortársát és rendtársát, Simait a *magyar Plautus* névvel illette, — Simait, aki rátermettségével, ízlésével, tanultságának olyan mértékével bírt, hogy bátran mondhatjuk őt Kelemen László előfutárjának.

Megtudjuk még a jelentésből, hogy a társulat a valószínűleg már szeptember elején kiadott hirdetésében (»Előleges jelentés«) jelezte, hogy elkezdí idényét, melynek során műsorába magyar nyelven előadandó darabokat is fel fog venni. Az igazgató ígéréteinek tesz eleget, midőn — valószínűleg az idény első előadásául — színrehozza a *Mesterséges Ravaszsgot*, azt a darabot, mely az akkori nagyon gyér színpadi művek között legalkalmasabbnak tűnt fel az előadásra. Már magábanvéve ez a darab is, mely akkor íródik és jelenik meg a magyar könyvpiacra, amikor még nem létezik színpad, amely annak hangot adhatna, igazolja, hogy mily pompás kultúrerőt rejteget magában a magyarság, hogy mennyire mindenre termett a magyar nyelv, hogy mikor még nem is ismeri a színpadot, máris van színpadi írója, akinek, ha tán egy kis túlzással, kijárhat a *magyar Plautus* cím.

A második előadás színlapja az első előadásról bíráló megjegyzést tesz. Újra játszó — mondja a kommuniké — a hétfőn bemutatott jeles vígjátékot, amelynek előadása általános nagy sikert vívott ki. A nézők szünet nélküli tapsokkal fejezték ki elragadtatásukat s a derű, mely a tréfás jeleneteket követte, igazolta, mennyire érdekesekek a német színjátások a magyarok elismerésére s a sűrű tapsokból kiolvasták a magyarságért lelkesedő teátristák, hogy joggal remélhetik a jövőben tervezett magyar előadásaiuknak még nagyobb sikerét.

Ennyit ki tudunk hámozni a két színlap szövegéből az előadásokról. Hihetünk-e a színlapokra nyomott, éppen annyira lelkesedő mint öndicsőítő közleménynek, vagy sem, nem is kérdés. Az ilyen színlapi hirdetésnek célja természetesen az, hogy közönséget toborozzon, ami csak úgy lehetséges, ha nagyhangú dicséreteket mond az előadásról s elhiteti a színlap olvasójával, hogy a színészek e fáradozása a magyar szívet-lelket ki fogja teljesen elégíteni, sőt a legnagyobb gyönyörrel fogja eltölteni. Ahogy ezt a mai színházigazgatók tudják, úgy tudták már akkor a teátrális

direktorok is. A főcél tehát a hízelgés, hiszen a tömeget azzal lehet a legkönnyebben megnyerni.

Biztos tudomásunk nincsen arról, hogy mi lett a magyar előadások további sorsa. A hallei könyvtáros feljegyzése szerint el kell hinnünk, hogy az ilyesforma magyar előadások folytak tovább, sőt hogy a társulat utóbb vérszemet kapva a vígjátékok váratlan nagy sikerén, még tragédiák előadására is merészkedett s míg a vígjáték németesen és kétségtelenül itt-ott otrombán elmondott párbeszédeivel a darab komikumát emelte, ugyanez a szomorújátékot vagy a komoly színművet a kinevetés harsogó viharába fullasztotta.

A színlapokon, mint fentebb mondtuk, hiányzanak az évszámok. Ez a kétségtelenül igen nagy hiány lehetetlenné tenné, hogy kétséget kizáró biztossággal megállapíthassuk, mely évben voltak ezek az előadások. Ennek a fontos kérdésnek a megállapítására egyetlen lehetőséget nyújt, ha kikeressük, hogy a kérdéses időszakban mely évben esett szeptember 12-e hétfőre és így természetesen 14-e szerdára. Tény, hogy Schmallöggerék 1783-tól öt esztendeig voltak a színház vezetői; ez évtől kezdve ama két nap a hónapnak következő napjaira esett:

1783	szeptember 12	péntek,	14	vasárnap	
1784	«	12	vasárnap,	14	kedd
1785	«	12	hétfő,	14	szerda
1786	«	12	kedd,	14	csütörtök
1787	«	12	szerda,	14	péntek

A fenti kimutatás igazolja, hogy a *Mesterséges Ravaszság* pesti és budai előadása tehát 1785-ben kellett, hogy legyen. Igaz, Bayer is megállapítja,⁸⁾ hogy »különösen dátumokra nézve mily nagy ellentmondás uralkodik a reánk maradt színházi nyomtatványokban«, de ebben az esetben nincsen okunk ilyen ellentmondástól tartani. Megjegyezzük még, hogy az ilyen tévedéseknek oka abban a körülményben rejlik, hogy rendszeren az előző előadás átjavított színlapját küldték szedés alá a nyomdába, úgyhogy a dátumok is gyakran éppen nem gondosan átírva kerültek a szedőszekrényre, aminek következtében — tekintve, hogy a nyomda tipothétája éppen olyan kevés pontossággal végezte a maga dolgát, akárcsak a kényelmes direktor — igen gyakran sok nyomdahiba kínozza meg most a színészettörténet kutatóját.

Egyébként a *Hadi és más nevezetes történetek* bécsi magyar folyóírás (amelyből a *Magyar Hírmondó* lesz 1792-ben) a *Mesterséges Ravaszság* első pesti és budai előadásait szintén 1785-re teszi.⁹⁾

Ezen a helyen a »vígságos játék« írójáról mond el egyet-mást. Mivel-hogy érdekes közleménye nagyon érdemes arra, hogy feleleveníttessék és könnyen hozzáférhetővé legyen, itt betűhíven közöljük:

Körmöcz-Bánya tartja kebelében ama nevezetes Gyarapítóját Nemzeti Litteraturánknak Tisz. *Simai Kristóf* Urat is, ki is, a' maga közönséges tanítói hivatalának szorgalmatos folytatásától megmaradott üres óráit most sem szün meg, hasznos Magyar Játékoknak ki-dolgozásokra fordítani. Két új Darabok vagynak közelébb nálla

készen kéz-írásban. Az egyik, *Gyapai Márton*; a' második pedig, *Zsugori, telhetetlen jósvény Ember* nevezetű. Az első, eredeti munka; a' második, ama' hies Frantzia Költő (Poëta) *Moliere* után készült. — Annyival nagyobb bátorsággal ajánljuk ezen meg nevezett két Daraboknak ügyöket, Hazánk nagy lelkű Fiainak és Leányainak pártfogásokba: mivelhogy olly Szerzőtől származtak, a' kinek hasonló szép három Munkái — úgymint: a' *Mesterséges Ravaszság*; *Váratlan Vendég*; és *Igaz-Házi* — esmeretesek már különben is a' Hazában.

Az elsőt néhány esztendővel jádzották vólt ez előtt az *Enyedi Reform*. Kollégyiomban, *Gyöngyösön*, *Baján*, *Kalotsán*, 's *Nagy-Károlyban*;

1785-ben mind a' *Pesti*, mind a' *Budai* közönséges

játék-néző helyeken;

1789-ben pedig a *Pesti pap-nevelő Házban* is (Seminarium). Nyomatásban is vagyón.

A *Váratlan Vendég*, a' Magyar Museumban adatott ki. — Az *Igaz-Házit*, közönségessen el jádzották új Nemzeti Jádzóink, a' *Budai* közönséges Játék-Színben.

Szándékozott volna *Tiszt. Simai Kristóf Ur* (úgy szintén *Tiszt. Versegi Ferentz Ur*) *Kotzebuenak, Fiui szeretetből lett utonálló Tolvaj* tzimű Darabját is Magyarra fordítani; de mivel annak a *Bétsi* Theatromban való többszöri jádzását meg-tiltotta ő Felsege:¹⁰⁾ kéntelenítettett le tenni szándékáról. — Nem mulathatjuk itten elemlíteni, hogy mind *Tiszt. Simai*, mind *Tiszt. Benke Urak*,¹¹⁾ az úgy nevezett Piárista Szerzetből valók. — Vagynak ezen hasznos, és méltán tisztelendő Szerzetnek sok más Tagjai is ez úttal kedves Hazánkban, kiknek Piáristai nevezetjeket, a' Hazai Szeretettől lehet származtatni — *Quod pii sint in Patriam*.

A fenti, az előadást hat esztendő multán emlegető cikk szintén 1785-re teszi a *Mesterséges Ravaszság* itt tárgyalt első színházi előadását. Ez az oly korai határozott közlés — azt hiszük — kétségtelenül megállapítja az első magyar színelőadások időpontját.

Bayernek azt a véleményét,¹²⁾ hogy az akkori előadásokon műkedvelők játszottak volna, olyanok, akik csak azt a darabot adhatták elő, amelyben nincsen nőszereplő, nem fogadhatjuk el; elismerjük azonban, hogy a második előadás színlapjának kommunikéjében olvasható azon kitétel: »nincs ereje gyenge író-tollamnak azon örömmünk elégséges kifejezésére, melyet gyönyörűségében olvadozó ifiúi szívünk érzett...« könnyen engedne erre következtetni, azonban azok a következő kifejezések: »a mi kedves magyarjaink« és alább: »micsoda gyönyörűség lehet ez egy érzékeny magyar szívnek...«, valamint a »némellyek kérésekre« nem vallanak arra, hogy műkedvelők játszottak volna. A műkedvelők a maguk kedvtelésére játszván...: mindezek kétségtelenné teszik azt a tényt, amit különben Dreyssig könyvtárus feljegyzése minden kételyt kizáróan állít s a színlap maga is nyilván mond, hogy a színjátszók »Schmallögger és Bulla

Igazgatása alatt« fognak játszani, végül igazolja ezt az is, hogy a színlapon nem jelzi a műkedvelőket, akiknek fellépte bizonyára vonzóerőt gyakorolna a közönségre,¹³⁾ másrészt pedig anélkül alig lenne lehetséges, hogy a »p. t. publicum« szíves elnézéséért ne kelljen esdekelniök.

Simai ezt a darabját 1773-ban írta és 1775-ben adta ki könyvalakban¹⁴⁾ s ezt, mint az első színlapon olvashatjuk, a színháznál árusították, csak az érthetetlen, hogy ára ott hét krajcárra van téve, míg annak könyv-árusi ára annak idején harminc krajcár volt. Hihető, hogy a kiadó a könyv megjelenése óta elmúlt tíz esztendő múltán a megmaradt példányokat a színrehozás alkalmából remélte eladhatni s hogy e reménye biztosabban teljesüljön, a könyvet az eladási ár helyett az előállítási áron vitte a közönség elé és hogy számítása helyes lehetett, azt igazolni látszik az a tény, hogy a második színlapon már a könyvet nem ajánlja a közönségnek. Az előadás sikere — mint csaknem félszázaddal utóbb a *Bánk bán*-nal ugyancsak történni fog — meghozta a könyvsikert is.

A magyar Plautus, Simai Kristóf neve a magyar színészettörténelemben gyakran előforduló és mindig tisztelettel említett név. Eddig is úgy szerepelt, mint az első magyar színpadi előadás darabjának szerencséskezű átdolgozója és most, hogy az első magyar színelőadás dátumán a Kelemen-féle első előadást megelőzőleg öt esztendővel éppen az ő *Mesterséges Ravasz-ságát* láttuk a színpadon, az ő neve így is megmaradt azon a fényes magaslapon, amelyen eddig volt. Az első magyar színházi előadás mégis az ő nevéhez fűződik.

Rexa Dezső.

¹⁾ Irodalmi emlékeink őrzik a mult eme kiemelkedő istentiszteleti misztikus ritusának hírét és maradványait. Lásd többek között: Czapári László, *Mysterium és Iskola-dráma*. Székesfehérvár. 1895. 3—15. l.

²⁾ A 16. századi protestáns iskolák nevelőeszköze, melyet utóbb vett át a katolikus iskola . . . Lásd Czapári fentebb idézett művét, mely bőven tárgyalja a kérdést.

³⁾ Lásd Kádár Jolán, *A budai és pesti német színészet története 1812-ig*. Budapest, 1914. 9. l.

⁴⁾ Ugyanott: 18. l. Pest város tanácsa a három pályázóközül, (akiknek egyike Schmällögger Johanna) 1785 június 25-én Tuschl Sebestyénnek adja ki színházát, a Rondellát, akitől albérletbe veszi azt Schmällögger Johanna. — A budai színházul szolgáló fabódé Reischl ácsmester tulajdona, akitől azt ugyancsak ő veszi bérbe. Így történik aztán, hogy e társulat hol Budán, hol Pesten játszik. Lásd ugyanott: 24., 25. ll.

⁵⁾ Ugyanott 28. l.

⁶⁾ Lásd Kertbeny Károly cikkét: *Zur Theater-geschichte von Budapest*. I. *Ungarische Revue*. 1881. évf. 639. l.

⁷⁾ Lásd Tóth Béla, *Szájról-szájra*. Budapest, 1901. 2. kiad. 342. és 343. l. Két ilyen német előadásról, melyet magyar színészek játszottak, regél gyűjteményem két régi színlapja is. 1830-ban, amikor Kassán az akkori legjelesebb magyar színtársulat egy előadásán (ápr. 24-én) fellépett Hirsch Sophie volt kassai kedvelt énekesnő »midőn ezen jövedelem egy részével szükülködő karzatunk (értsd: egyik kardalnokunk . . .) sorsát kívánjuk segíteni« a színlapon alul a német vendégénekesnő maga kéri a kassai közönség Gunst und Gnade-ját erre az előadásra s az előadott quodlibetben ez a pont is szerepel:

5. Egy Német Jelenés aus dem »Die Sängerin auf dem Lande«, — *Dériné, Hirsch Asszonyok és Szilágyi Úr által és egy Velegy Kettős-Dall — Dériné és Hirsch Asszony által.*

Ugyanez év december 15-én, amikor egy Steyerből jött énekes társaság egy egész estére hirdette magát, akkor a kassai magyar színészek a »Die Quäcker, Gemälde in 1 Aufzuge von Kotzebue« — című darabot hirdették, melyet ők kétségtelenül németül játszottak.

Nem kell hangsúlyoznunk, hogy ezek az előadások mennyire távol estek a pest-budai német színészek magyar előadásaitól minden tekintetben.

⁸⁾ Bayer József, *Nemzeti Játékszín Története* I. köt. 463. l.

⁹⁾ Lásd az 1791. évi IV. köt. 662—664. l.

¹⁰⁾ A magyar színészet kezdetétől fogva csak azokat a fordított darabokat hozhatta színre, melyek a bécsi privilegizált színházak valamelyikében két előadásnál többször adták. E két színház volt az akkor »udvari és nemzeti színház«-nak nevezett Burg-színház és a »Karinthiai kapu melletti«. A császári tilalom, mely a bemutatott darab további játszását itt betiltotta — hallgatagon bár, de a magyarországi előadásokra éppen úgy vonatkozott.

¹¹⁾ Az itt Benkének nevezett tisztelendő úr fentebb »Beke Márton az Ékes Szóllás rendes tanítójának« mondatik. Nem tartozik ugyan ide, mégis meg kell jegyeznünk, hogy e Beke, vagy akár Benke piaristarendi szerzetes tanár neve Szinyei *Magyar írók*-jában fel nem található.

¹²⁾ Lásd Bayer József fent idézett munkáját I. köt. 82. l. Ugyancsak erre vonatkozólag dr. Váli Béla, *A magyar színiélet története* 74—75. l. — Bayernek a hivatkozott helyen olvasható csillag alatti lábjegyzetében (rendkívüli dolog nála!) sok tévedés van, amelyeket — hisszük — jelen cikkünk helyesbít. Váli csak általánosságban szól arról az élelmes és túlmerész kísérletről.

¹³⁾ Lásd a *Tanulmányok Budapest múltjából* II. 69. és 70. lapjait, ahol az 1831. évi pesti magyar színtársulat »a hazai nemes ifjúság által előadandó« darabot hirdeti.

¹⁴⁾ *Mesterséges Ravaszság. Vigságos-Játék*, mely mulatságokban gyönyörködőknek kedvekkért szerzetetett és ki-botsáttatott Simai Kristóf által. — Pesten 1775. Royer Ferenc betüivel. (Kis 8-r. 2 lev. + 5—103 l.) Ára 30 kr.

Itt jegyezzük meg, hogy a *Mesterséges Ravaszság* eredetileg az erkölcs és vallás elveinek szemmel tartásával iskolai drámának készült. Írója kétségtelenül felülmúlja drámaíró kortársait és vitán felül áll, hogy korának színpadi írói között ő az egyetlen, aki írásaiban számtalan jelét adja annak, hogy nem műkedvelő a szó kritikusai értelmében; annál jóval több, aki kedvező körülmények között nagyobb jelentőségre is juthatott volna, nem csupán ilyenre. Az angol szólásmondás: »végül, de nem utolsóul« (last not least) utóvégre így is megáll: »legelől, ha nem is legelsóul«. Simai érdemeiből ez mit sem von le.

JEGYZETEK A HASONMÁS MELLÉKLETHEZ.

A Budai Magyar Teátrum (1785. évi) szeptember 14-én előadott *Mesterséges Ravaszság* színlapja. A Fővárosi Könyvtár tulajdona. Kiállítva az unikumok és nagy ritkaságok tárlójában.

A kitűnő karban levő példány itt jelenik meg először hasonmásban. A nyomtatvány mérete: lapnagyság 24,5 × 36,5, tükörnagyság 17,5 × 31 cm.

A két előadás színlapjának szövegét legelőször a Vasárnapi Ujság 1869. évi folyamának 22-ik száma közölte.

Eötvös Lajos, a kiváló bibliografus és irodalomtörténeti kutató, sajnos, minden utalás nélkül ismertette ott a két színlapot; a nagyérdékű művelődéstörténeti adatot, mint láttuk, Bayer sem értékelte kellőképpen, hiszen Nemzeti Játékszín Történetének fent idézett helyén, elég bőségesen bár, de mégis csak lábjegyzetben mondja el róla, amit elmondandónak tart. Ha az előadás kuriózum, vagy talán még inkább monstrumszámba is jön, mégsem nélkülöz minden jelentőséget.

Eötvös Lajos cikke tudományos szempontból nagyon hiányos, mert nem árulja el, hol található a két leírt színlap, melyek egyikét — a második, szeptember 14-i előadását — most már két példányban is ismerjük.

E becses nyomtatvány második példányát a sárospataki református főiskola nagyszerű könyvtára őrzi. (00.1115 a—j jelzet alatt.)

A *Collecta Epicoena Num.* 23 címmel ellátott colligatum 10. számú darabját 1805-ben Szombathy János, a nagyhírű tanár, akit mint a főiskola történetíróját ismerünk és akit Kazinczy egy levelében úgy említ, mint aki »buvárja a Régiségnek«, így vette fel a kötet első lapjára írt Indexben :

10. *Budai Magyar Teátrum Mesterséges Ravaszság. 1791.*

A színlapnak ez a példánya kevésbé jól megtartott, mint a budapesti. Azt egykor még nedvesen hajtogatták össze, így a lehúzódtott nyomdafesték a papírt megfogta. A színlapon Szombathy írásával szintén rajta van a teljesen hibás évszám : 1791, ami — tudjuk — itt lehetetlen szám, hiszen ebben az évben már régen a múlté volt a Schmallögger- és Bulla-féle igazgatás és a pesti s budai színházak bérlője és a társulat igazgatója már a hirhedt magyarfaló gróf Unwerth Emánuel volt. S bár való, hogy 1791-ben szeptember 14-e szerdára esett (amint az a színlapon is olvasható), de ezen a napon a pest-budai német színtársulat Budán tartott előadásán a *Die Pucefarbene Schuhe* című kétfelvonásos burleszk-operát játszották. (Ofner und Pester Theatertaschenbuch. 1790—1793. Föv. Kt. B. 792/61. Megvan a M. N. Múzeum Kt.-ban is : Hung. I. 3020.)

Eötvös 1867 őszén Kolozsvárra költözött és ott könyvtárügyi állást viselt, de egy esztendőre rá ismét visszajött Pestre, ahol félévig a Ráday-könyvtárban, majd pedig a Nemzeti Múzeumban dolgozott. Cikke a Vasárnapi Ujságban 1869 májusának végén jelent meg, így most még kombinálnunk sem lehet, hol találta Eötvös a leírt két színlapot, mert éppen úgy hozhatta anyagát jegyzetei között Erdélyből, mint ahogy találhatta a Ráday-könyvtár limbusában, vagy a Nemzeti Múzeum könyvtárrendezése alkalmával. Ezidőszert az első magyar színpadi előadás (a pesti!) színlapjának holléte előttünk ismeretlen.

*

Egyáltalán nem tartozik tárgyunkhoz, de alkalmoszerűnek véljük e helyen megjegyezni, hogy az a kolligátum, melyben a fentebb leírt sárospataki színlap található, még egy, a budai színészetre jelentős színlapot tartalmaz, amelyről a könyvhöz mellékelt jegyzet azt mondja, hogy : Unicum.

A vörös színnel nyomott színcédula hirdeti, hogy :

A' Felsőségnek engedelmével. / Ma Hetfőn Sz. János-Havának [júniusnak] 4-dik napján 1792. / A' Nemzeti játék-színi Társaság által / Budán a' Híd mellett lévő Nyári Játék-szinben / fog elő-adódni : / A' F Í L O Z O F U S, / Egy Eredeti Darab ; / Vig-Játék öt Fel-Vonásokban. / Szerzette Besenyei György. /

A színlapról Váli Béla és Lugosi Döme, Kelemen László életrajzírói és Bayer József nem tudnak ; de semmit sem mond a színlap hollétéről Gyulai Pál sem, aki *A Philosophus* újabb kiadását sajtó alá rendezte. (Olcsó könyvtár 138. szám. II. kiad. 1881.) Gyulai ismerte a színlapot, kitűnő előszavában megemlíti (VII. old.) s a Beszélő Személyek felsorolásánál (XXIV. számozatlan old.) a színlapon található szereposztást is közli szószertint.